

1. ÜNİTE : TARİH VE ZAMAN

1.1. İNSANLIĞIN HAFIZASI TARİH

- Bütün bilimlerin amacı insana hizmettir.
- Tarih bilimi beşeri (sosyal) bir bilimdir.
- Farklı dönemlerde, tarih hakkında değişik tanım ve yorumlar yapılmıştır.
- Herodotos (Herodot) (MÖ 484-425)
- İbn-i Haldun (1334-1406)
- Leopold von Ranke (Lepold fon Ranke) (1795-1886)
- Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)
- Edward H. Carr (Edvird Kar) (1892-1982)
- Halil İnalcık (1916-2016) tanım yapanlardan bazı örneklerdir.
- Bu farklılıklar bir görüş ve düşünce çeşitliliği olarak kabul edilmelidir.
- Tarihin tanımında ulaşılan ortak tanımın özelliği şöyle verilebilir:

Tanım:

- **Tarih;** toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek belgelere dayalı bir biçimde anlatan bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini objektif olarak ele alan sosyal bir bilimdir.
- Amaç olarak **insanın kendisini konu alan tarih**, yöntem olarak da **kanıtların ortaya çıkarılmasını** ve belirli bir yaklaşımla yorumlanmasını benimser. Geçmiş ve yaşadığımız dönemdeki insan tecrübesinin tamamı tarihin kapsamı içerisine girer.

Tarihin Konusu:

- İnsan ve insan topluluklarının geçmişte meydana getirdiği her türlü (dinî, siyasî, ekonomik, sosyal ve diğer) etkinlikleri,
- Yaşam tarzları ve siyasî örgütlenmelerini,
- Birbiriyle ilişkilerini,
- Zaman içindeki gelişimlerini kapsar.

Tarih biliminin yöntemi (metodu) nedir?

Tarihsel bir araştırmada **ilk olarak konu ve sınırlılıklar belirlenir**. Ardından **literatür taraması yapılır ve hipotez oluşturularak kaynaklara gidilir**. Kaynaklara ulaşıldıktan sonra **sınıflandırma, çözümleme, eleştiri ve sentez aşamaları uygulanır**

Tarih Biliminin Yöntem Basamakları

- **Tarama (Kaynak Arama):** Tarihsel araştırmaya **kaynak olabilecek her türlü verinin toplanmasıdır**.
- **Tasnif (Sınıflandırma):** Kaynaklardan elde edilen **verilerin sistemli bir şekilde sınıflandırılmasıdır**.
- **Tahlil (Çözümleme):** Tasnif edilen **verilerin kaynak açısından yeterli olup olmadığının kontrol edilmesidir**.
- **Tenkit (Eleştiri):** Sınıflandırma ve çözümleme aşamalarını geçen **verilerin gerçeklik ve güvenilirliklerinin tespit edilmesidir**.
- **Terkip (Sentez):** Sınıflandırılan, tahlil edilen ve eleştiri süzgecinden geçen **verilerin birleştirilmesidir**.

Kaynak

- Tarihi bilgiye kaynaklık eden malzemelerdir.
- Kaynaklar oluştuğu döneme ve tarihinin kullanım önceliğine göre Ana kaynak, Birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar şeklinde guruplara ayrılır.

Ana Kaynak:

- Tarihi olaylar hakkında aracısız bilgi veren kaynaklardır.
- Olayı doğrudan yaşayan gören veya çağdaş olanların verdikleri bilgilerdir.

Birinci elden kaynaklar:

- Olayın geçtiği döneme ait belge ve buluntulardır: Kitabe, abide, arkeolojik buluntu, para vb.

İkinci elden kaynaklar:

- Olayın geçtiği döneme yakın ya da o dönemin kaynaklarından faydalanılarak meydana getirilen eserlerdir.

Kaynakların Sınıflandırılması

a- Sözlü kaynaklar:

- Halk arasında ağızdan ağıza söylenerek günümüze ulaşmış anonim bilgilerdir. (Destanlar, mitoslar, efsaneler, atasözleri vs.).

b- Yazılı kaynaklar:

- Tarih devirlerinin aydınlatılmasında yararlanılan kaynaklardır. Tabletler, kitabeler, fermanlar, beratlar vb.

c- Sesli ve görüntülü kaynaklar:

- Resimler, fotoğraflar, filmler, video bantları vb.

d- Gerçek eşya ve nesneler:

- Arkeolojik buluntular ile tarihi eşya ve nesneler.

Tarih ve Diğer Bilimler

- Tarihi olaylar, fen bilimleri gibi **tümdengelim ve tümevarım yöntemleriyle kavranamaz.**
- Çünkü bu bilimlerin ilgilendiği konuların doğruluğu gözlem ve deneyle ortaya konabilirken **tarih bilimi için gözlem ve deney uygulanabilecek bir metod değildir.**
- Tarihi olaylar arasında sıkı bir bağlantı kurmak, doğa bilimlerindeki gibi **yasalar oluşturmak mümkün değildir.**
- Diğer bilim dalları insanı veya doğayı bir yönüyle ele alırken tarih, insanı her yönüyle ve bütün yaptıklarıyla anlamaya ve anlatmaya çalışır.
- Tarihe yardımcı bilim dallarından bazıları aşağıdaki tabloda verilmiştir

Coğrafiya:

- Tabiat ve yer şekillerinin insan toplulukları üzerindeki etkisini inceleyerek tarihe yardımcı olur.
- Coğrafiya İnsan ve mekânın karşılıklı etkileşimini araştırır.

Kronoloji:

- Geçmişten günümüze meydana gelen olay ve olguların zamanını tespit ederek sıralar.

Diplomasi:

- Siyasi belgelerin cins, şekil ve içerik olarak değerlendirmesini yapar. Resmi belgeleri inceleyen bilim dalıdır.

Arkeoloji:

- Toprak ve su altında kalmış eserleri bulup inceleyen bilim.
- Özellikle tarih öncesi devirlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olur.

Heraldik:

- Tarihte devletlerin kullandığı armaları inceler.

Antropoloji :

- İnsan ırkını inceler ve kültürlerin gelişimini araştırır.
- İki gruba ayrılır:

a. Fiziki Antropoloji: Irkları inceler.

b. Kültür Antropolojisi: Toplumların kültürel yapısını inceler.

Etnografya:

- Toplumların örf, âdet, gelenek ve yaşayışlarını inceler.

Nümismatik: (Meskûkat) :

- Tarih içerisinde basılan paraları inceler.

Paleografya:

- Eski yazılar bilimi.
- Yazıları, alfabeleri ve bunların zaman içerisindeki değişimlerini inceler.

Filoloji:

- Filoloji Dillerin tarihini, gelişimini ve değişimini araştırır.

Epigrafi:

- Kitabeleri inceler.

Onomastik:

- Tarihî olayların gerçekleştiği mekân adlarını inceler.

Türkiye'nin Tarihçileri

Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966): Büyük tarihçi Köprülü, bütün eserlerinde ilk olarak araştırdığı konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaları gözden geçirmiş, bunların ne seviyede olduğunu tespit etmiş, varsa yanlışlarını düzeltmiş, eksik ve tamamlanmayı bekleyen yönlerini ortaya koymuştur. Ardından o konu üzerine sağlam sonuçlara ulaşmak için ne gibi bir yöntem takip edileceğini belirtmiştir. Kaynaklarını inceleyerek araştırmalarını öznellikten uzak bir şekilde yürütmüştür

Halil İnalcık (1916-2016): Halil İnalcık, eserlerini oluştururken yararlandığı kaynakları olduğu gibi değil esaslî bir eleştiriye tabi tutarak almıştır. Bu eleştiri, onun olaylara sadece devletin değil halkın gözünden de bakmasından kaynaklanır. Eski kronikleri ve tarih yazıcılarının eserlerini mahallinde topografik ve toponimik tespitle kontrol etmiştir

Mübahat Solmaz Kütükoğlu (1932-): Çalışmalarındaki titizliği ile bilinen Mübahat Kütükoğlu hem bir hoca hem de araştırmacı olarak arşivlere verdiği önemle bilinmektedir. Meslektaşları ve öğrencileri, Kütükoğlu'nun gerek iş gerek özel yaşamında bulduğu her fırsatta arşive gittiğini ve çalışmakla kalmayarak arşivde çalışan diğer araştırmacılarla da ilgilendiğini ifade etmektedir.

Işın Demirkent (1938-2006): Disiplinli, titiz, çalışkan ve dikkatli bir tarihçi olarak tanınan Demirkent; lisans döneminden itibaren İngilizcesini ilerletmiş, Almanca öğrendiği gibi Orta Çağ tarihinin kaynak dillerinden olan Arapça, Grekçe ve Latinceye de ilgi duymuş ve bu dillerde önemli mesafe almıştır.

1.2. NEDEN TARİH?

- Milletlerin **ortak hafızası** olan tarih, millî ve **toplumsal kimliğin** inşasında önemli rol oynar.
- Tarih, bireylere yaşadığı toplumun geçmişini öğretmek kişinin kendi **milletine aidiyet duygusuyla** bağlanmasını sağlar.
- Tarih, kimliğin oluşumunda hafızanın destekleyicisidir.
- İnsanın kendini, geçmişinden haberdar olmasını sağlar.
- Tarih insanlığın hafızasıdır.
- Geçmiş olaylar değerlendirilip **geleceğe yön verilir**.
- Olaylara daha **geniş açıdan bakılmasını** sağlar.
- Topluma değerlerimizi hatırlatıp, insanları yaşama bağlar.
- Dost ve düşmanı tanımamızı sağlar.
- Millî ve toplumsal kimliğin oluşmasında **dil ana etkindir**.
- **Tarih birliği**, dinî inanışlar, devlet yapıları, coğrafi birliktelik, musiki ve ülkü birliği de bu şuurun oluşmasında önemlidir.
- Tarih bilimi sayesinde geçmiş hakkındaki aktarımlar, milletlerin ortak hafızasını biçimlendirir.
- Tarih kitapları, sadece milletlerin kendi tarihinden bahsetmez; diğer toplumlarla etkileşimler yaşandığı hakkında da güçlü bir bilinç oluşturur.
- Tarih bilinci, bireyin gerek sosyalleşmesinin gerekse kendi yaşam deneyiminin etkisiyle tarihin farkında olmasıdır.
- Tarih, uyguladığı yöntem gereği bireylerde araştırma ve kanıt kullanma becerisini artırır.
- Tarih bilimi geçmişten günümüze meydana gelen olay ve olguları kronolojik bir süreçte ele aldığı için olay ve olgular arasında neden-sonuç ilişkilerini ortaya koyar.
- Millî **Tarihsel empati** ile geçmişte yaşamış insanların değer yargıları, olaylara ve dünyaya nasıl baktıkları, ne hissettikleri anlaşılabilir ve bunun sonucunda insanların **geçmişini anlama becerisi gelişir**.
- Tarihî olaylara bakış açısı tarihî olaylar ele alınırken tarihî bilgilerin kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir.
- **Millî bilinci** oluşturarak geçmişte bir arada yaşamış ve gelecekte de bir arada yaşamak isteyen toplumun, birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlayan tarih, toplumdaki manevi değerlerin gelişmesinde de önemli rol oynar.

Tarihî Olaylara Bakış Açısı

- Tarihî olaylar ele alınırken tarihî bilgilerin **kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir**. Uzun yıllar önce yaşanmış bir olayın bugünün bakış açısı ve değer yargısıyla ele alınması doğru değildir.
- Tarihçi; geçmişe ait bir bilgiyi, gerçeği anlamak için kullanır.
- Belgeler, yoruma muhtaçtır ve olayın yaşandığı çağın ve toplumun ruhunu taşımaktadır.
- **ANAKRONİZM (Tarihsel yanlış)**: Tarihî olayların neden ve sonuçlarının değerlendirilmesinde **olayın geçtiği zamanın değil de içinde bulunulan zamanın koşullarının dikkate alınması anakronizme yani tarihsel yanlışlığa neden olabilir**.
- **ANAKRONİZM ÖRNEĞİ**: “Coğrafi Keşifleri iyi değerlendiremeyen Osmanlılar büyük bir fırsatı kaçırmıştır.” İddiasını zamanın koşulları içinde incelemek yerine bugünkü teknolojik gelişmeler bağlamında tartışmak konuyu anakronik hale getirir.

1.3. ZAMANIN TAKSİMİ

Tarihin Dönemlendirilmesi:

- İnsan, geçmişini bir düzene sokmak için **asır, çağ, devir** gibi terimlere başvurmuştur.
- İnsanların yaşadıkları anı tespit edebilme isteklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir araç olan **takvim, zaman belirlemede kullanılır.**
- Yazı sayesinde tarihin kaydını tutmaya başlayan insanoğlu **yazının keşfini bir dönüm noktası** olarak kabul etmiştir.
- Bunun sonucunda yazıdan önceki zamanlar tarih öncesi, sonraki zamanlar ise tarihî dönemler olarak adlandırılmıştır.
- Tarihî olayların daha rahat incelenmesi, araştırılması ve öğrenilmesi için tarihçiler tarihi belirli dönemlere (çağlara) ayırmıştır.
- Geçmişin dönemlendirilmesinde farklı toplum ve kültürler kendi tarihlerindeki önemli olayları esas almıştır.
- Batı toplumlarının tarihî gelişim aşamalarını gösteren kölelik, feodalizm, kapitalizm dikkate alınmıştır.
- Avrupalı olmayan milletler, Avrupa coğrafyasını ve tarihini etkilerse (Kavimler Göçü ve İstanbul'un Fethi gibi) bu dönemlendirme içerisinde ancak yer alabilmiştir.

Takvim Sistemleri

- İnsanlık; zamanı gün, hafta, ay, yıl gibi belli periyotlara bölmüş ve düzenli bir sistem çerçevesinde algılamıştır.
- Hayatı bu çerçevede düzenlemek üzere insanlar yaklaşık 6000 yıldan beri takvim kullanmıştır.
- Sümerler, Babiller, Mısırlılar, Yunanlar, İbraniler, Romalılar, Aztekler, Mayalar, Çinliler, Hintler, Tibetliler, Türkler ve Araplar gibi çok çeşitli millet ve topluluklar değişik takvimler meydana getirmiştir.

Takvimler iki esasa dayalı olarak hazırlanmıştır.

a- Güneş yılı:

- Takvim ilk kez güneş yılına göre Mısırlılar tarafından, dünyanın güneş etrafındaki bir tam dönüşüdür.
- 365 gün 6 saattir.

b- Ay yılı:

- Ay yılına göre ise Sümerliler tarafından Ayın dünya etrafındaki 12 tam dönüşüdür.
- 354 gündür.
- İlk takvim bilgisi Mezopotamya medeniyetinde gelişti. Mısırlılar ilerletti. Roma Medeniyeti son şeklini verdi denilebilir.
- Her toplum kendine özgü bir takvim oluştururken yaşamlarını en çok etkileyen olayı takvimlerinin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.
- İbraniler MÖ 3761'deki Yaradılış (Tekvin) yılını,
- Yunanlar ilk olimpiyat oyunlarının yapıldığı MÖ 776'yı,
- Hristiyanlar Hz. İsa'nın doğumunu,
- Müslümanlar MS 622'de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicretini takvimlerine başlangıç olarak esas almışlardır.
- Türkler de tarih boyunca yaşadıkları coğrafyaya göre kültürel, ekonomik ve dinî etkileşimlerin ürünü olarak çeşitli takvimler kullanmışlardır.

a- 12 Hayvanlı Türk Takvimi:

- En eski Türk takvimidir.
- Köktürk ve Uygurlar kullanmıştır.
- 12 ay vardır ve her ay bir hayvanla anılır.
- İslam öncesi kullanılmıştır.
- Güneş yılına göre hesaplanmış (365 gün) Uygurlar bulmuştur.
- Takvim-i Türki, Sal-i Türki adı ile bilinir.
- Çin ve Tibet de kullanıldı.

b- Hicri Takvim :

- Müslüman olan Türklerin en uzun süre kullandığı takvimdir.
- Hz. Muhammed'in (622) Hicreti'ni esas alır.
- Hz. Ömer zamanında kullanılmaya başlanmıştır.
- Ay yılı esasına göre yapılmıştır (354 gündür).
- Miladi bir yılı hicrî yıla çevirmek için şu formül kullanılmaktadır:

$$\text{Miladi yıl} - 622 = X \quad X \div 33 = Y \quad X + Y = \text{Hicrî yıl}$$

c- Celali Takvimi:

- Sadece Selçuklular kullandı. Sultan Melikşah'ın emri ile Ömer Hayyam başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.
- Güneş yılı esasına dayanır.
- Başlangıç 1079'dur.
- Miladi bir yılı Celâli yıla çevirmek için şu formül kullanılmaktadır:

$$\text{Miladi yıl} - 1078 = \text{Celâli yıl}$$

d- Rumi Takvim:

- Sadece Osmanlılar kullanmıştır.
- II. Mahmut döneminde sadece Mali işler için yapılmış, başlangıcı Hicret, fakat ay yılı yerine işleyişi güneş yılına dayalı takvimdir.
- 365 gün esasına dayanır.
- Miladi bir yılı Rûmî yıla çevirmek için şu formül kullanılmaktadır:

$$\text{Miladi yıl} - 584 = \text{Rûmî yıl}$$

e- Miladi Takvim:

- 26 Aralık 1925 yılında kabul edilen ve bugün kullanılan takvimdir.
- 365 gün 6 saattir ve güneş yılı esasına dayanır.
- Hz. İsa'nın doğumunu esas alır.
- Kökeni **Mısırlılara** dayanan bu takvimi Romalılar geliştirmiş ve **Papa 13. Gregorious (Gregoryus)** son şeklini vermiştir.

Yüzyıl Hesaplaması

- Her yüzyıla bir **asır** denir.

- Yüzyıl hesaplamalarında verilen tarih bir ve iki basamaklı sayıdan oluşuyor ise I. yüzyıldır. Üç basamaklı sayıdan oluşan bir tarih ise yüzler basamağına bir eklenir. Dört basamaklı sayıdan oluşan bir tarih ise binler veya yüzler basamağındaki sayılar iki basamaklı kabul edilir ve bu sayıya bir eklenir.

Örnek: 1453'teki İstanbul'un Fethi, XV. yüzyılın ikinci yarısında ve aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde meydana gelmiştir.

Not: M.Ö rakam büyüdükçe olay bizden uzaklaşır. M.S. rakam büyüdükçe olay bize yakınlaşır.

